

Dr. MIRKO KUS-NIKOLAJEV: MIGRACIONI PUTEVI SELJAČKIH SLIKA NA STAKLU

I.

Različne vrste slikanja na staklu ili tačnije na poledini stakla (Hinterglasmalerei, eglomisé), koje su još do nedavna bile proširene u velikim područjima Evrope imaju po svoj prilici svoje porijeklo u italijanskom srednjovjekovnom slikanju na staklu.¹ Ova srednjovjekovna vještina ima svoje uzore opet u rimsko doba za koje je Kieslinger dokazao, prema iskopinama, da je ta grana slikanja već bila poznata².

U vrijeme procvata italijanskog slikanja na staklu u XV. i XVI. stoljeću vjerojatno se i ostala Evropa upoznala sa ovom tehnikom: Francuska, Španija itd. Za prodiranje ove vještine u srednju Evropu veli Adolf Spamer³ : »Po svoj je prilici slikanje na staklu pod kraj XVI. stoljeća došlo iz Italije u Južnu Njemačku gdje se najprije proširilo u Švapskoj. Ovdje se sačuvao niz odličnih slika iz XVII. stoljeća i još 1719. navodi von Stetten neke augsburške majstore, čije su slike odlazile do Španije, Portugala i američkih kolonija. Ali i amateri su se bavili tim slikanjem i od polovice XVIII. stoljeća započinje izrada jeftinih slika za upotrebu sela«.

Vještina slikanja na staklu migrira prema tome u jednom svom pravcu (a taj je za nas važan) iz Italije, u početku novoga vijeka, preko alpskih pojasa u Južnu Njemačku. U području Tirola, Bavarske, Češke (sa Šlezijom) oblikuje se povezani tip slikanja na staklu, koji prima naročito značenje i proširenost u oblicima kućne radinosti. U karakteru ove radinosti u spomenutim područjima piše Spamer, da danas »samo rijetko još proizvode potomci starih slikarskih porodica u Bavarskoj i Švapskoj po porudžbini seljačke slike, pošto je potražnja sa sela većim dijelom već prelazom u XX. stoljeće prestala. U XVIII. i XIX. stoljeću bilo je slikanje na staklu kućni obrt, u kojem su naročito učestvovali Tirol, Češka i Bavarska.

»Glavna mjesta bavarske proizvodnje bila su Oberammergau (od polovine XVIII. stoljeća) sela oko Weilheima i Schongaua i (do u XX. stoljeće životareći) Uffing, Seehausen i Murnau. Tako više radovi zehanzenskih slikarskih familija Kirchmair, Gege i Noder još jednako tako u

¹ Kod izrade ovoga napisa poslužili su mi i podaci, koje su na zamolbu Etnografskog Muzeja u Zagrebu priposlali g. 1932. gg. Albert Sič, Ljubljana, Dr. Ivo Kranjčev Gjurjčevac, Dr. France Stele, Ljubljana; France Pokorn, Špodnja Besnica pri Kranju; Pero Dukanec, Virovska Drenovica.

² Fr. Kieslinger, Die Hinterglasmalerei (A. Walcher-Molthein: Altes Kunsthandwerk, Wien 1927.).

³ A. Spamer, Die deutsche Volkskunst 1—II, Leipzig 1935.

gradanskim kućama, crkvama i kapelama okolice, kao što su po pokućarcima raznešeni i preprodavani veletrgovcima u Budimpešti, Varaždinu i Ljubljani. U Bavarskoj šumi slikalo se u mjestima Grafenau, Wolfstein, Haibühl. Mnogobrojna su bila mjesta češke proizvodnje, koja su kao Buchers, Aussergefild i Sandl bila industrijski udešena. Ne samo da je radio majstor sa kalfama (u Buchersu i žene) već se kod ove masovne fabrikacije primjenjivala i podjela rada. Slika je išla od ruke do ruke i na taj se način ubrzala proizvodnja.

Važna je svakako kućna zanatska radinost u spomenutim područjima koja je omogućila krupniju proizvodnju i pomalo prodirala i u susjedne krajeve. Tako se iz južno-njemačkih područja pomicala prema jugu do Slovenije. Neće biti tačna tvrdnja Spamera da su pokućarci isključivo donosili slike u Ljubljani, prema kojoj da nije postojala i kućna radinost u Sloveniji. Nema sumnje da je ta tehnika slikanja na staklu došla u Sloveniju iz alpskih krajeva, ali izgleda da je već za rana naišla u njoj svoj teren.

II.

Slike su se iz početka uvažale u Sloveniju iz Tirola, Bavarske, Gornje Austrije, dakle iz područja, u kojima je ta radinost primila široke razmjere. Ali već i zarana počinje sama djelatnost u zemlji. Prema informaciji F. Stele-a, konservatora u Ljubljani, u Sloveniji su se slike na staklu izrađivale od polovine XVIII. do polovine XIX. stoljeća. Spamer tvrdi da je u Tirolu, Bavarskoj i Češkoj u istom tom vremenu najjača radinost (kućni zanati), pa se prema tome vidi da su Slovenci već rano prešli na

samostalno izrađivanje slika i da je import mogao biti značajniji tek u prvoj polovini XVIII. stoljeća. Naravno to ne isključuje da je on i dalje trajao u manjem opsegu.

Glavna mjesta izrade bila su u Gorenjskom, Bohinju, Škofjoi Loci, Selcima⁴ i u Poljanskoj Dolini. Slike su izrađivali pojedinci, muški i ženske prema predlošcima i pomoću kalupa. Prema tvrdnji Alberta Siča nije bilo ni zadruga niti je to bio specijalni zanat. Ali prema slučaju u Selcima izgleda da je ipak postojala tu i tamo neka organizacija ove radinosti i u proizvodnji, a još više u prodaji.

Svakako je slikanje na staklu bilo u Sloveniji samostalna radinost. Njemački natpisi na slikama koje susrećemo u Sloveniji kao i u hrvatskim krajevima ne pobijaju tu činjenicu. Ti natpisi ili su, i to u neznatnom dijelu, oznaka importirane robe iz njemačkih krajeva ili su, i to u velikom dijelu, stereotipni prenosi sa predložaka i kalupa.

III.

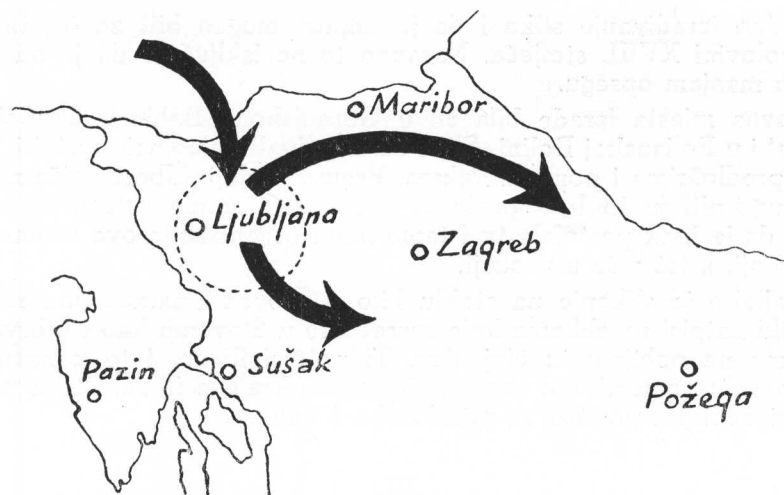
U sjevernim krajevima (naročito Podravina) i u zapadnim krajevima (naročito Gorski Kotar) Hrvatske još se danas mogu vidjeti u seoskim kućama slike na staklu. Njih pomalo nestaje, jer je prestala i njihova proizvodnja prvenstveno u Sloveniji, odakle su bile raznašane po ovim krajevima. Pod kraj XIX. stoljeća je proizvodnja prestala i mjesto staklenih slika sve se više udomaćuju papirnate. Prema podacima, koje sam mogao skupiti, u Hrvatskoj nije postojala izrada slika na staklu. Slike su u glavnom, moguće i isključivo bile unašane po pokućarcima iz Slovenije⁵. Put rasprostiranja iz Slovenije išao je u dva pravca: jedan na jug prema Gorskom Kotaru i dalje na Primorje⁶, a drugi preko Podravine prema Slavoniji (vidi crtež).

Tvrdnja Spamera da je Varaždin bio neke vrsti centar za preprodaju može biti tačna samo za ograničeno vrijeme, to jest za period dok se u Sloveniji nije razvila izrada slika na staklu. Slike su raznašali po selima »Kranjci«, »kipari« ili gotove ili su ih prema kalupima (šablonama) izrađivali na mjestu. Nije isključeno da su dolazili i pokućarci iz Tirola ili Češke, ali i ako su dolazili bilo je to sigurno u neznatnom broju.

⁴ F. Pokorn napominje da je u Selcima izrađivanje tih slika bilo u rukama neke »Blaževićeve« Micike« (Marije Pavlič).

⁵ U Novigradu Podravskom sam čuo od domaćih, da su slike nekako do 1880 donosili »Kranjci« iz okolice Varaždina. Drugi su navodili da su se slike izrađivale u okolici Celja. Neki su opet tvrdili da su slike donosili ljudi iz Karlovca. Interesantno je jedno saopćenje iz Drnja. Prema njemu su se slike izrađivale »negde« u Zagorju, odakle su se donšale u Podravinu u vrijeme vojne krajine, kada strana roba i strani trgovci nisu u nju smjeli da dođu.

⁶ Pero Dukanec, Virovska Drenovica saopćio je Etnografskom muzeju u Zagrebu svojim pismom od 11. VII. 1932., da je oko 1890. podržavao u Virju prodaju slika, — prema pričanju, — neki »Supilov čovjek«, koji je te slike tobože poručio iz Sušaka. On je mišljenja da su te slike bile iz Gorskog Kotara, gdje su moguće bile i izrađivane. Nastojanje pokojnog Supila da je moguće išlo za tim, da prodajom tih slika pomogne Gorskom Kotaru. — Teško je ustanoviti, u kojoj je vezi bio Supilo sa prodajom tih slika, ali svakako stoji da se, — koliko sam informiran, — slike na staklu u Gorskom Kotaru nisu izrađivale. Moguće je jedino to, da su ih prekupci pokupovali od pokućaraca i otpremili dalje, pa tako i u Virje. Ali nije isključeno, da postoji i zabuna u imenu. U Virju naime ne zovu samo Slovence, već i Gorane »Kranjcima«.

IV.

Prema napred izloženom vidimo migriranje slika na staklu kako se od početka novoga vijeka do kraja XIX. stoljeća odvija od Italije do Južne Njemačke pa natrag prema Sloveniji odakle se gotove izrađevine prenose u Hrvatsku. Prema raspoloživim podacima može se utvrditi da je slikanje na staklu prije isključivo gradska (kulturalna) umjetnost već u drugoj polovici XVIII. stoljeća prodrila na selo i našla u njemu svoje naročite i osebujne odlike. Ne želim ovdje ulaziti u psihološko i estetsko ispitivanje slika na staklu⁷, ograničiću se samo na to da utvrdim nekoliko općih psiholoških konstatacija.

Za propadanje ovih seljačkih slika na staklu gotovo se redovno ističe konkurencija jevtinih papirnatih slika kao i »činjenica« da su se one više »svidale« seljaku od prijašnjih slika na staklu.

Slike na staklu bile su najvećim dijelom religijskog karaktera; malo ih ima sa profanim sadržajem. One su sadržajno odgovarale religijskom raspoloženju seljaka ali istom njihov umjetnički izraz približio ih je duhovnim zasadama seljaka. Osnovna odlika seljačkog umjetničkog doživljavanja je primitivizam. I istom taj primitivizam uslovljavao je ogromnu proširenost slika na staklu u alpskom području i njegovim izdancima. A kako je to područje dugo bilo izolovano od upliva gradske kulture, podržavalo se u njemu i mnogo iskonskih zasada seljačkog primitivizma. Taj umjetnički primitivizam nije kod seljaka odvojen od njegove životne baze. Životna sredina seljaka, socijalni i ekonomski okvir oblikovali su i umjetnički izraz. Prodiranje novih (selu stranih) privrednih i društvenih osebina, (sadržanih u kapitalizaciji Evrope) na selo znači ujedno raspadanje starog životnog okvira. Nije slučaj da se sa proizvodnjom primitivističkih slika na staklu prestaje u drugoj polovici XIX. stoljeća, dakle upravo u vrijeme

⁷ Josip Matasović, Pučki ekspresionizam (»Savremenik«, Zagreb, 1921.) — Mirko Kus-Nikolajev, Ekspresionizam u seljačkoj umjetnosti. Zagreb 1925. (Etnološka biblioteka).

punog zamaha kapitalizacije i njenog prodiranja na selo (novčana privreda pa industrija, rudarstvo itd.).

Prodiranje papirnatih slika nije posljedica jevtinoće već je dokument da se umjetnički život sela, pod novim uslovima, izmjenio. Novi »ukus« se pojavio u vezi sa novim životnim odnosima koji su nastali pod uplivom novih ekonomskih i socijalnih oblika grada.

Zusammenfassung. In den nördlichen und westlichen Gebieten Kroatiens waren Glasbilder (Hinterglasmalerei) sehr verbreitet. In entlegeneren Gegenden werden sie dort noch heute zahlreich aufgefunden. — Doch wurden sie nicht in diesen Gebieten ausgearbeitet wie man irrtümlich gedacht hat. Sie wurden aus Slowenien von Hausierern importiert. Ausgearbeitet wurden sie hauptsächlich in Bohinj, Gorenjsko, Škofja Loka, Selci, Poljanska Dolina. — Die Hinterglasmalerei entwickelte sich in diesen Gegenden unter dem Einfluss der Alpiner Hinterglasmalerei. (Tirol, Bayern usw.) Doch schon von der Hälfte des XVIII. Jahrhunderts wurde sie in der Ausarbeitung selbstständig wenn sie auch nach Form und Inhalt von ihrem Vorbild abhängig blieb. Ende des XIX. Jahrhunderts stirbt die Hinterglasmalerei aus.

